

1

Dit is het begin – augustus 1941.

Heren met hoeden kennen wij niet. Over mama's bed gebogen gluur ik verbaasd langs het verduisteringspapier naar het bezoek voor de deur. Ik roep naar boven, naar mama.

'Een hoed?' herhaalt mijn zus vanuit de woonkamer.

'Hij is lang en slank...' zeg ik geheimzinnig. Ik fluit tussen mijn tanden. 'Een gezicht als een prins. Een filmster, Truus! Hij komt vast je hand vragen.'

Ik hoor mama de buitendeur openen.

'Word eens volwassen.' Truus laat de laatste geschilde aardappel zachtjes alsof hij kan breken in de pan glijden en veegt haar vieze handen af aan haar donkerblauwe jurk. 'Je lijkt wel tien in plaats van vijftien,' zegt ze, maar ze lacht erbij.

'Bijna zestien, hoor,' antwoord ik met een grijns. 'En jij lijkt wel tachtig in plaats van bijna achttien.' Nou ja, hij komt natuurlijk niet voor haar. Zo knap is ze niet. Maar dat zal ik nooit hardop zeggen.

Mama opent de woonkamerdeur op een kier. 'Hij wil praten,' zegt ze zacht, 'met jullie.'

'Met óns?' Wij kennen niet anders dan mannen met petten!

Truus zet in de keuken de pan aardappelen op het aanrecht en proest. En ik begin nogal dom te giechelen. Haastig probeer ik de schuifdeuren van het voorkamertje te sluiten zodat mama's bed niet te zien is, maar door dat

achterlijke gegiechel lukt het niet. De kromme deuren blijven klemmen.

'Ja, echt. Ik ken hem vaag van de partij,' zegt mama, die lid is van de communistische partij. Lid wás, moet ik zeggen: de partij is nu verboden, want de communisten zijn de vijand van de nazi's. 'Het gaat over het verzet.'

Truus zet grote ogen op. Zoveel meer dan krantjes rondbrengen doen wij niet. Ik moet meteen weer giechelen als ik Truus' verblufte gezicht zie.

'Hou nou op, Fred!' fluistert Truus. Ze houdt haar hand voor haar mond om haar lachen in te houden. Ik grinnik nog steeds als mama de deur openzwaait en de heer met de hoed de kamer in laat, en ook nog als ik hem, met de kriebel in mijn keel, een slap handje geef. Hij stelt zich voor, maar zijn naam versta ik niet.

Truus kijkt me achter zijn rug smekend aan. Ik bijt op mijn lippen. Ik wil echt stoppen met lachen.

'Ben ik erbij nodig?' vraagt mama.

'Nee, hoor,' zegt de man. Zijn stem is rustig en warm.

'Dan ga ik naar boven,' zegt mama. 'Je kunt beter niet alles weten tegenwoordig.'

Andere moeders zouden er per se bij willen blijven. Andere moeders zijn echt de baas, maar zo is mama niet. Ze is meer als een grote zus voor ons.

De deur gaat dicht en mama's voetstappen verdwijnen op de trap naar boven. Truus en ik blijven met z'n tweeën met die heer in de kleine woonkamer achter. Opeens val ik stil. Een bij cirkelt tussen ons in, vliegt weg en botst tikkend tegen het glas in de schuifdeuren. In die plotselinge stilte waarin enkel het getik van de bij te horen is, zie ik dat Truus de man minstens zo knap vindt als ik. Haar oren steken vuurrood uit haar rossige haren, haar wangen vertonen blossen en ze zit stram rechtop zonder de leuning

van de bank te raken – alsof ze werkelijk tegenover een filmster zit. Gewoonlijk is zij de verstandigste van ons tweeën, degene die weet hoe het moet, maar nu geloof ik niet dat er een normaal woord uit gaat komen.

‘Gaat u zitten,’ zeg ik haastig. Ik wijs naar de mooie fauteuil, die bekleed is met een dieprode stof, maar hij neemt de andere. De doorgezakte, waar een springveer uitsteekt. Nee déze, wil ik nog zeggen, maar hij zit al. Ik speur nieuwsgierig naar schrik of pijn op zijn gezicht. Niets wijst daarop. Dapper, hoor. Ik grijns naar Truus en plof zo hard naast haar neer op de bank dat ze een beetje opveert.

De man neemt zijn hoed af. Eigenlijk ziet hij er niet bijzonder opvallend uit, maar hij heeft iets elegants. Hij draagt een tweed colbertje met leren opzetstukken op de ellebogen. Heel anders dan de kerels uit onze buurt. En hij heeft fijne trekken en een intelligente en zachtaardige uitstraling – zelfs met een veer in zijn achterste.

‘Jullie zijn al bijzonder actief in het verzet, hè?’ zegt de man.

Pardon? Wat een idiote vraag! We weten niet eens of hij goed of fout is. Truus en ik halen tegelijk onze schouders op. Over dat soort dingen zwijgen we.

De man glimlacht. ‘Ik heb van alles gehoord.’

Ik merk dat Truus naast mij verstrakt. ‘Hoezo?’ vraagt ze onwillig. Van blossen op haar gezicht is geen sprake meer.

‘Van de partij!’ zegt de man snel. ‘Van de CPN.’

O ja, hij is ook een rooie. Ook een communist.

‘Ik heb gehoord dat de dochters van rooie Truus van der Molen geen bangeriken zijn.’

Rooie Truus, zo noemen ze mijn moeder.

Ik kijk naar mijn zus. Ik weet niet wat ik moet zeggen. *Jij moet nu het woord voeren, zeg ik met mijn blik, jij bent de oudste en de verstandigste, dat zeg je toch altijd zelf?*

‘Wat wilt u van ons?’ vraagt Truus. Ze klinkt serieus en volwassen.

De man vouwt zijn handen in elkaar. ‘Ik heb plannen,’ zegt hij met een gewichtige stem, ‘om een strijdgroep tegen het fascisme te organiseren. Om de moffen steviger aan te pakken. En daarvoor heb ik mensen nodig die durven, mensen die niet gauw bang zijn.’ Hij stopt en kijkt ons om beurten aan. ‘Meer dan koerierswerk, posters plakken of stakingspamfletten rondbrengen...’ Hij laat opnieuw een stilte vallen. En in die stilte besef ik dat hij precieus weet wat wij tot nu toe hebben gedaan: koerierswerk, posters plakken en stakingspamfletten rondbrengen.

Een jaar geleden zijn we begonnen. Mama had last van haar knie. ‘Doen jullie het?’ vroeg ze. Het ging ons prima af. En daarna was het bijna dagelijks: ‘Hup, aan de slag.’

De man denkt dus dat wij het soort mensen zijn dat hij zoekt: mensen die durven. Ik zwijg en Truus ook.

‘Gaan jullie nog naar school?’

‘Nee,’ zeg ik kortaf. Ik zou graag willen, en de meester heeft mama bezworen dat de mulo een makkie zou zijn voor mij, maar er is geen geld voor. Zo simpel is dat. Al tien jaar, sinds mijn vader is vertrokken, leven wij van de bedeling. Of van het weinige wat mama verdient als ze werk heeft. In de wasserij kreeg ze... Wat was het ook alweer? Ja, twee derde van wat de mannen verdienden.

‘Klagen?’ vroeg de baas toen ze er met hem over ging praten. ‘Vrouwen als jij pikken de banen van mannen in!’

‘Welnee,’ zei mama, ‘geen man werkt voor dat geld.’ Ze lag er meteen uit.

‘Geen school dus. Hebben jullie een baantje dan?’ vraagt de man.

‘Nee,’ zegt Truus net zo kortaf als ik. Ze is een dienstmeisje van niks. Ze is er pas weer ergens uitgeknikkerd.

Nu helpen we thuis. En we zijn samen best druk in de illegaliteit.

‘Wat verwacht u van ons?’ vraagt Truus koel. ‘Heeft u werk?’

De man grijnst even. ‘Ja,’ zegt hij weer serieus. ‘Ik wil een groep die actief verzet pleegt. Munitietreinen laten ontsporen. Spoorlijnen opblazen. Wapens stelen van de moffen of van de politie. Afrekenen met verraders.’ Hij wacht even om te kijken hoe zijn woorden vallen. ‘Ik heb het over gewelddadig verzet,’ zegt hij dan.

En hij vraagt ons in die groep?

‘Ik heb jullie nodig,’ zegt de man.

Ons? Twee méisjes?!

Ik haal diep adem. Nee! denk ik. Natuurlijk gaan wij niet in zo’n groep. Nooit. Al klinkt het wel even anders dan wat de regering in Londen zegt. Die zegt dat we ons moeten ‘aanpassen’ en ‘doorgaan met ons leven’. En het klinkt wel even anders dan de mensen die zeggen ‘dat het wel goed zal komen’ want zoveel verschillen Duitsers en Nederlanders niet qua ras en taal. Dat zijn niet eens per se NSB’ers die dat zeggen. Geef mij dan maar de taal van deze man. Krachtige taal. Ook al ga ik uiteraard niet in zo’n groep! Dat kan ik helemaal niet. En Truus ook niet. Mijn bovenlichaam wijkt onwillekeurig terug tot mijn rug de leuning van de bank raakt.

‘Ik kom niet zomaar toevallig bij jullie langs,’ zegt de man. ‘Ik heb jullie hiervoor uitgekozen.’

Ik sla mijn hand voor mijn mond. Straks, als hij weg is, ga ik hier keihard om lachen met Truus.

Truus naast mij zegt niets. Ze kijkt de man met samengeknepen ogen aan, monstert hem, alsof ze hem zowat proeft. ‘Waarom wij?’ vraagt ze.

‘Omdat ik van de partij heb gehoord dat jullie dapper zijn

én...' – de man lacht – '... omdat ik graag vrouwen in mijn groep wil.'

Vrouwen, herhaal ik in stilte. *Vrouwen...* Truus is eerder een halve jongen. Geen wilde jongen, dat niet, maar zo'n type dat als een vent met haar benen uit elkaar zit. Ze zou in de haven passen, of nee, achter de voddewagen met haar altijd gekreukelde kleren. Maar ik ben niet zo. Absoluut niet. Ik sla mijn benen over elkaar en ga wat rechter zitten.

De man lacht breed. 'Jullie zijn nog méisjes! Geen mof zal jullie ergens van verdenken!'

'Dus,' begint Truus, 'omdat ze ons niet serieus nemen...?'

'Precies,' zegt de man.

'O, fijn,' zegt Truus.

Opeens zie ik ons door zijn ogen. Ons allebei. Twee meisjes in donkerblauwe matrozenjurken, en witte sokken in onze lage schoenen. Met mijn één meter zestig en mijn magere lijf zien mensen me gerust aan voor twaalf. Mijn gezicht zacht en rond als van een kind. Geen pukkel op mijn huid. Twee erwten op een plankje in plaats van borsten.

De man kijkt naar me en lacht zijn tanden bloot. 'Die vlechtjes moet je vooral in houden.'

Uit gemakzucht draag ik mijn haar vaak zo. Ik pluk aan mijn vlechten en lach maar zo'n beetje terug terwijl ik me rood voel worden.

'Doe er strikken om!' zegt de man.

Ik trek de rok van mijn jurk over mijn knokige knieën, pulk aan de rand van een korstje.

'En verder,' zegt hij weer ernstig, 'zal ik jullie leren omgaan met pistolen, handgranaten en springstof.'

Ik staar hem aan.

'Moeten we mensen neerschieten?' Truus vraagt het met

een effen gezicht, alsof ze informeert of het morgen gaat regenen.

'Geen ménsen,' zegt de man nadrukkelijk.

'O,' zeg ik opgelucht.

'Een Gestapoman. Of een verrader.'

'Iemand doodschieten zullen we nooit doen,' zegt Truus beslist. 'Niet alle Duitse soldaten zijn nazi's!'

'We schieten allicht niet op willekeurige Duitse soldaten, hè,' zegt de man. Er sluipt ongeduld in zijn stem dat er even snel weer uit verdwijnt. 'Jullie hebben vast wel gehoord van de verzetsgroep de Geuzen?'

'Ja,' zeggen Truus en ik. Zo afschuwelijk wat er met hen is gebeurd.

'Die hele groep is opgepakt en gefusilleerd,' gaat de man verder. 'Achtien man. En één doodgemarteld.' Hij laat een veelbetekenende stilte vallen.

Ik merk dat ik een vuist bal en tegelijk een beetje in elkaar krimp.

'Die hufter die die groep verraden heeft moet natuurlijk gepakt worden, hè?'

Wij knikken braaf. Ja, natúúrlijk!

'Waarom?' vraagt de man aan mij. 'Waarom moet hij gepakt worden?'

'Waarom?' herhaal ik. 'Nou, zo'n hufter! U zegt het zelf!'

'Nee! Niet uit wraak, maar omdat die schoft er anders mee blijft doorgaan.'

O, ja.

'In de Sovjet-Unie vechten vrouwen en meisjes mee in het leger,' zegt hij.

Ik knik langzaam, maar mijn adem blijft in mijn keel steken.

'Moeten wij -' begint Truus.

'Ik zeg niet dat jullie zelf verraders moeten uitschakelen,

je moet het er alleen wel mee eens zijn,' onderbreekt de man haar afgemeten. Dan glimlacht hij, en vriendelijker vervolgt hij: 'Jullie zijn geknipt voor dit werk. Ik kan me geen betere meiden voor mijn groep voorstellen. Echt. Willen jullie erover nadenken? Alsjeblieft?'

De man staat op en pakt zijn hoed, blijft voor ons staan en kijkt ons indringend aan. 'Over drie dagen, donderdagmiddag, kom ik terug om te horen of jullie meedoen. Als jullie níét meedoen, hebben jullie mij nóóit gezien en nóóit gesproken. Is dat duidelijk?'

We knikken.

'Maar als jullie wél meedoen' – hij laat een lange pauze vallen – 'dan mogen jullie er met niemand over praten. Praten zie ik als verraad. En dan...' Zijn hand flitst langs zijn keel. Hij kijkt ons om beurten strak aan. 'Dus geen woord erover. Ook niet met jullie moeder. Is dat –'

'Maar,' zeg ik dwars door zijn woorden heen, 'mama mag toch wel weten –?'

'Dat ik jullie gevraagd heb voor een verzetsgroep, dat mag ze weten. Maar niet wat onze groep precies doet. Is dat duidelijk?'

Onthutst knikken wij opnieuw.

Als de voordeur in het slot valt, blijven we allebei stil voor ons uit staren.

'Dit is hartstikke link, Fred. Dit is eng,' fluistert Truus na een tijdje. 'We doen het natuurlijk niet.'

'Nee, natuurlijk niet,' zeg ik. 'Waarom zouden we?'

We zwijgen. We kijken naar de muur. Naar de plek waar mevrouw Kaufmann stond...

* * *

Mevrouw Kaufmann...

Een maand geleden was het. Juli. Een auto stopte voor ons huis. Een grommende motor. Portieren die hard dicht-sloegen. Gebonk op onze voordeur. Niet met vuisten, veel harder. Met geweerkolven. Onze Joodse onderduikers zouden zich altijd snel genoeg kunnen verstoppen, dachten we. Maar net nu waren mevrouw Kaufmann en Abeltje toevallig beneden. Bij ons. In de woonkamer.

'Moffen, mama! Moffen!' riep ik op gedempte toon. Ik prikte het losgemaakte verduisteringspapier haastig vast en keek beurtelings van mama naar mevrouw Kaufmann.

Mevrouw Kaufmann greep haar zoontje bij de pols en keek paniekerig naar mijn moeder. Ze was een jonge vrouw met golvend bruin haar en zachte bruine ogen. Ik vond haar erg knap. Haar zoontje, een stevige blonde jongen van vijf jaar, had dezelfde ogen.

'Snel! Naar boven!' zei ik. Hoewel ze dan langs de voordeur moesten. Het gebonk op de deur ging maar door. 'Nee! De tuin in!' zei ik.

Mama schudde haar hoofd. Ook dan moesten ze door het halletje langs de voordeur. Ze haastte zich naar de deur. Als we niet gauw opendeden, braken ze er met de kolven van hun geweren dwars doorheen. '*Kommen Sie herein, meine Herrschaften,*' zei ze vriendelijk alsof ze oude vrienden begroette.

Het waren twee militaire monsters die vanuit de schemering ons krappe woonkamertje binnenstampten. Ik kende ze wel. Ik had ze eerder gezien, ze waren allemaal hetzelfde. Grijs uniformen, zwarte, glimmende leren handschoenen en laarzen, insignes op de kraag, mouwen en schouders. SD'ers. Hun ogen waren kleine kogels die ze direct op mevrouw Kaufmann afvuurden. Die deinsde met Abeltje achteruit tot ze met haar rug tegen de muur stond.

Op de trap klonken de harde voetstappen van soldaten, daarna klonk hun gedreun boven ons hoofd. Niet veel later kwamen ze weer naar beneden. Tegelijk met Truus, die de kamer in rende. Ze kwam dicht naast mij staan, schouder aan schouder, tegen de schuifdeuren van het voorkamertje.

De mof liet zich in de fauteuil vallen. '*Sie haben hier Juden untergebracht!*' schreeuwde hij tegen mama. Zijn mondhoecken wezen kwaadaardig naar beneden. Hij kwam overeind, deed een stap in de richting van mevrouw Kaufmann en zei in het Duits: 'U krijgt vijf minuten om uw spullen te pakken.'

'Pardon?' zei mama.

'Ze zijn hier illegaal,' zei hij. 'Nederland heeft een vluchtelingenkamp in Westerbork. Daar moeten ze naartoe.'

Achter mama trok mevrouw Kaufmann Abeltje strak tegen zich aan. Boven ons hield het huis zijn adem in.

Toen de sd'er mevrouw Kaufmann bij de bovenarm vastpakte, sprong mama voor hem. '*Sie!*' zei ze met plotselinge stemverheffing. Ze wees naar de man. '*Sie sind ein gebildeter Mann! Sie lassen sich als Menschenjäger benutzen?*' Ze ging tekeer op een toon alsof ze hun Führer zélf aan zou kunnen.

'Hou je kop, mens!' brulde de sd'er in mama's gezicht. 'Of wil jij soms ook mee met je dochters?'

Hij gaf mama zo'n harde zet dat ze tegen de tafel aan viel. Truus en ik sprongen tussen mama en de sd'er in. Er kwam geen woord over onze lippen, maar onze strak gespannen lichamen zeiden hetzelfde. *Probeer dat nog eens!*

Abeltje bleef tegen de muur geplakt staan, zijn gezicht even bleek als het behang. Truus ging naar hem toe en pakte zijn hand beet.

'Wij kunnen er ook niets aan doen,' grauwde de andere mof tegen ons terwijl de sd'er zich weer naar mevrouw

Kaufmann draaide en haar de kamer uit duwde. *'Befehl ist Befehl.'*

Op de trap en daarna boven ons hoorden we mevrouw Kaufmann gillen. Abeltje rukte zich los. Mama stormde het halletje in, de trap op, gevolgd door Abeltje. Truus en ik wilden achter hen aan, maar mama riep dat we in de kamer moesten blijven. We vlogen naar haar bed in het voorkamertje beneden en gluurden langs het verduisteringspapier naar buiten. Soldaten met geweren in de aanslag. Een overvalwagen. Mensen in de wagen die omlaag stonden alsof ze zich schaamden. Toen zagen we mevrouw Kaufmann. Twee soldaten sleurden haar het huis uit, duwden haar de straat op, sloegen haar de laadbak in. Haar koffer gleed uit haar handen, viel op straat, klapte open.

'Mutti! Mutti!' huilde de kleine jongen. Hij klauterde de wagen in, miste een tree en kreeg een hardhandige zet van een soldaat.

Ondertussen propte mama haastig een zachtroze blouse terug in de koffer. Ze had de beide metalen sluitingen van de koffer nog niet vastgemaakt of de soldaat griste de koffer uit haar handen, smeed hem in de laadbak en sprong erbij.

We hebben de Kaufmanns nooit meer gezien.

2

We zitten nog steeds op de bank als mama's voetstappen op de trap klinken.

'Wat wil die Frans van der Wiel?' vraagt ze terwijl ze een berg wasgoed op tafel laat vallen.

Frans van der Wiel dus.

'O,' zeg ik na een snelle blik op Truus, 'Frans vraagt of we in zijn verzetsgroep willen.' Ik zeg het luchtig alsof dat ons dagelijks wordt gevraagd. 'Ken je hem, mam?'

'En wat moeten jullie dan doen? Erge dingen?'

'Je wilde toch niets weten?' zegt Truus.

'Geen details! Maar wel wat hij van jullie wil. Geen erge dingen dus?'

Truus zegt niets.

'Wat dan?' vraagt mama. 'Moeten jullie soms bonkaarten vervalsen?'

Truus knikt.

'Of ook sabotage plegen?' Ze vouwt de strijkplank open.

'Wat?' zeg ik.

'Telefoonlijnen doorsnijden, spoorlijnen blokkeren, dat soort werk?'

'Ja, ook. Maar wat denk je, mam?' vraagt Truus snel. 'Is hij te vertrouwen?'

'Ik ken hem nauwelijks.' Mama trekt een peinzend gezicht. 'Ik zal inlichtingen over hem inwinnen,' zegt ze, 'bij de kameraden van de partij.'

Zoals elke avond ligt Truus tegenover mij op de avondse bank in de woonkamer. Ik lig op de twee tegen elkaar aangeschoven fauteuils. En mama op het bed in het voorkamertje. Mama heeft gezegd dat wij nu weer boven kunnen slapen, in onze eigen bedden, maar dan is het net alsof we het goed vinden wat er met de Kaufmanns is gebeurd.

Ik draai mijn hoofd op het kussen. Onder het kussen is de zitting van de fauteuil. Op die fauteuil zat een maand geleden die mof met zijn moffenkont, en nog geen paar uur geleden een heer. Een echte heer met een hoed. Frans van der Wiel. Die óns heeft uitgezocht om in zijn verzetsgroep te werken. Truus en mij!

'Als we ja zeggen tegen die Frans, gaat alles veranderen,' zeg ik zachtjes tegen Truus. Mama is een halfuur eerder al naar bed gegaan. Ik hoor haar regelmatige ademhaling, ze slaapt.

Truus' lach klinkt nep. 'Alles is alláng veranderd,' zegt ze.

Ik knik, ook al kan ze dat niet zien.

'Toen Duitsland Rotterdam bombardeerde al,' zegt Truus.

'O ja,' zeg ik. Toen wisten we meteen wat we aan die schoften hadden. Al schreven de kranten later dat de Duitse soldaten zich 'zo netjes en beleefd' gedroegen. Hadden ze die bommen soms heel netjes en voorzichtig gedropt? Hadden ze eerst pardon gezegd?

'Nee,' zeg ik. 'Eerder al. Toen de Duitsers hun Joden begonnen te vervolgen.' Want toen, na Kristallnacht, kwamen de eerste vluchtelingen bij ons. Drie jaar geleden al.

'Nee, nee, eerder al,' zegt Truus. 'In 1933 toen Hitler aan de macht kwam.'

Ik zucht hard en nadrukkelijk. 'Nee. Nog eerder,' zeg ik. 'Na de Wereldoorlog al, want eh...' Ik blijf stil, ik weet niet meer precies wat er toen is misgegaan, en ik word duizelig

van de geschiedenis. Het is net als wanneer ik vroeger mijn naam en adres opschreef:

Freddie Oversteegen
Brouwersstraat
Leidschevaartbuurt
Haarlem
Nederland
Europa
Wereld
Heelal

... en draaiërig werd omdat ik mij voelde verdwijnen in een oneindigheid waar ik me geen voorstelling van kon maken.

* * *

Het duurt een paar dagen voor mama antwoord krijgt op haar vragen over Frans van der Wiel, maar ik weet gewoon dat ze niets slechts over hem zal horen. Hij is een heer!

Was mijn vader maar zo. Mijn vader is een vrije vogel die liever zijn vleugels uitslaat in de lucht dan dat hij bij ons is. Wij waren zijn kooi. Mama zegt: hij werkte wanneer hij er zin in had (niet vaak), en hij dronk wanneer hij er zin in had (erg vaak). En dat hij niet van de vrouwen kon afblijven, weet ik ook. Ik heb mama en tante Lena er samen over horen praten. Want hij heeft het zelfs bij tante Lena geprobeerd. Mama's eigen zus! Hier in de keuken. Mama lag met mij op bed, ik was net geboren, maar mijn vader keek naar tante Lena. Nou ja, meer dan kijken. Hij heeft 'het' geprobeerd. Het. Dat is gewoon álles.

Mooi dat het hem niet is gelukt, want tante Lena sloeg hem hard.

‘Zo iemand,’ zegt mama met vochtige ogen zodra het over onze vader gaat, ‘hoeven wij toch niet meer?’

‘Nooit niet,’ zeggen Truus en ik dan. En als kinderen vragen waar mijn vader is, zeg ik: ‘Die is dood.’

Ik heb mama en Truus. Dat is het. Wij drieën. We missen hem niet. Het gezin – dat zijn wij. Niet hij.

‘Over die Frans,’ begint mama. Ze vouwt samen met Truus de was op. Ze legt de punten van het laatste laken achtere-loos op elkaar, het hoeft niet zo precies, en loopt op Truus af om de delen op elkaar te leggen. Ze geeft Truus het laken aan en gaat op de bank zitten.

‘Ja, wat?’ Truus blijft met het half opgevouwen laken in haar handen staan.

‘Hij deugt,’ zegt mama eenvoudig.

‘Wat heb je gehoord?’ vraag ik.

‘Dat hij heel geschikt is om leiding te geven aan een verzetsgroep. Hij heeft prima mannen verzameld. En over de lui die hij niet zelf kende heeft-ie uitgebreid navraag gedaan.’

‘Serieus?’ vraagt Truus.

‘Serieus,’ zegt mama.

Ik wist het wel! ‘Wat vind jij, Truus?’ Ik laat mij naast mama op de bank vallen. Op de vensterbank achter haar veert het kopje van mijn blikken speelgoedschildpadje op en neer. ‘Doen!’ zegt het blikken dier. ‘Doen!’

‘Je moet niet te snel beslissen,’ zegt mama.

‘Hoezo te snel?’ Ik denk aan mevrouw Kaufmann en Abeltje.

‘Misschien duurt het nog wel een jaar, de oorlog,’ zegt mama.

‘Meneer Van Gilst zegt dat verzet geen zin heeft,’ zegt

Truus terwijl ze het laken dubbelvouwt. “Die Duitsers krijg je toch niet weg,” zegt hij. Het zal altijd zo blijven. Nederland als nieuwe Duitse deelstaat.’

‘Ach, die kruidenier,’ zegt mama.

‘Peters vader!’ zeg ik.

‘Een echte kruidenier,’ zegt mama.

‘Een heleboel mensen zeggen wat hij zegt, hoor.’ Truus laat het opgevouwen laken op tafel vallen.

‘Die houden er verkeerde ideeën op na. Dat zijn geen communisten, hè.’ Mama wrijft over haar knokkels, die nog rood zijn van het schrobben op het wasbord. ‘Het is wel makkelijk: zeggen dat Duitsland sterker is, dan hoeft je ook niets te doen tegen alle onrecht. Maar niet kiezen is ook kiezen.’ Ze tuurt voor zich uit. ‘We moeten ons nooit neerleggen bij de Duitse overheersing. Bij geen enkele overheersing.’ Ze lijkt opeens een beetje geraakt. Waar denkt ze aan? Aan de moffen? Aan mijn vader?

Ik wil mijn hand op haar arm leggen, maar ze praat al verder. ‘Nederland zal bevrijd worden, Truus.’ Ze klinkt weer stellig als altijd. ‘De vraag is alleen wanneer.’

‘Er is goed en er is kwaad,’ zeg ik. ‘En tegen het kwaad moet je vechten. Ja hè, Truus?’

Ik zie Truus met gebogen hoofd nadenken. Dan kijkt ze me langzaam aan en knikt.

‘Willen jullie echt allebei in die groep van Frans?’ vraagt mama. Heel even schieten haar mondhoeken omhoog en er fonkelt een kleine glinstering in haar ogen. Het volgende moment tekenen zich zorgelijke rimpels af op haar voorhoofd. ‘Het hóéft niet per se, hè?’ zegt ze. ‘Jullie zijn het belangrijkste dat ik heb in de wereld en het kan levensgevaarlijk zijn. Ook zonder die verzetsgroep kunnen jullie helpen met koerierswerk. Dat is óók belangrijk werk.’

'Ik wil méér doen, mam,' zeg ik. 'En je zegt zelf: het is niet voor eeuwig!'

Mama trekt een schouder op. 'Maar om nu meteen in zo'n verzetsgroep te gaan...'

'Je hebt ons zelf met die Frans laten praten!' zegt Truus.

'Ja, toen wist ik toch niet...' Mama maakt haar zin niet af. Ze staart voor zich uit, denkt na. 'En stel nou,' zegt ze dan, 'dat het nog langer dan een jaar gaat duren?'

'Ik moet steeds maar aan mevrouw Kaufmann en Abeltje denken,' zegt Truus, 'en aan alles wat er met Joden gebeurt. Ze mogen niks meer, straks worden ze allemaal weggevoerd, mam!' Haar stem slaat over.

Truus heeft gelijk. 'Al zou die oorlog nog twee jaar duren!' roep ik.

Er valt een stilte. Hoog in de lucht hoor ik vliegtuigen. Engelse vliegtuigen, hoop ik, die Duitsland gaan platbombarderen.

Mama kijkt ons onderzoekend aan. 'Eén ding...' Ze steekt haar arm uit en trekt Truus met zachte hand naast mij op de bank. 'Ik weet niet precies wat jullie gaan doen en dat weten jullie zelf ook nog niet, maar...' – ze strijkt met een vinger langs mijn gezicht – '... blijf altijd menselijk.' Haar ogen zijn ernstig, ze spreekt met nadruk. 'Nóóit als de vijand worden. Geen vuile handen maken. Geen "opdracht is opdracht". Altijd zelf blijven nadenken.'

'Ja, natuurlijk,' zeg ik meteen.

Truus knikt. 'We zijn niet gek. We zullen altijd zelf blijven nadenken. Ik tenminste wel.'

'Ik ook!'

Mama kijkt van Truus naar mij. 'Geen mensen doden,' zegt ze. 'Al zijn ze nog zo slecht.'

Ik kan bijna niet geloven dat ze zo ernstig is. Zulke woorden heeft ze nog nooit uitgesproken.

Ik ben misschien niet zo'n denker als Truus, maar ik wéét wat goed is. 'Ik luister naar mijzelf,' doorbreek ik de stilte. 'Naar mijn...' – ik leg mijn hand op mijn hart, maar ik bedoel niet per se mijn hart – '... naar mijn innerlijk.' Ik word rood, het klinkt belachelijk hoogdravend.

Maar mama zegt: 'Dat zeg je mooi, poppie.'

Ik vlei mijn hoofd tegen haar schouder. Ze reikt langs mij naar Truus. Haar stem zweeft boven mijn hoofd. 'De wereld is belangrijker dan wij,' hoor ik haar zeggen. 'En jullie zijn altijd in mijn gedachten. Vergeet dat nooit.'